

DARÜŞŞİFA İSLAM TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

DARÜŞŞİFA JOURNAL OF ISLAMIC MEDICAL HISTORY RESEARCH

ISSN: 2822-4949

Cilt | Volume 4 Sayı | Number 2

Aralık | December 2025

Dr. Ahmed Nureddin Bey ve İstanbul'un Sağlık İşlerine Dair Şehremanetine Takdim Ettiği Rapor (1914)

Dr. Ahmed Nureddin Bey and His Report Submitted to the Municipal Council on Health Matters in
Istanbul (1914)

Erol KARCI

İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Doç. Dr.
Izmir Bakırçay University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Assoc. Prof.
İzmir, Türkiye

ekarci06@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3326-4283> | <https://ror.org/017v96566>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 17 Kasım 2025

Kabul Tarihi | Accepted: 26 Aralık 2025

Yayın Tarihi | Published: 31 Aralık 2025

Atıf | Cite As

Karcı, Erol. "Dr. Ahmed Nureddin Bey ve İstanbul'un Sağlık İşlerine Dair Şehremanetine Takdim Ettiği
Rapor (1914)" Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Aralık/December, 2025) 4/2

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermedi i teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazarlar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: info@dasitad.com | <https://dasitad.com/index.php/darussifa>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Complaints: info@dasitad.com | <https://dasitad.com/index.php/darussifa>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Grant Support: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Dr. Ahmed Nureddin Bey and His Report Submitted to the Municipal Council on Health Matters in Istanbul (1914)

Abstract

There is very limited information about the life of Ahmed Nureddin Bey, who is described in the *Sicill-i Ahval* registers as one of the “remarkable physicians of the Ottoman Empire” and a “capable teacher.” He served for a long period as the chief physician and surgeon at the Haseki Women’s Hospital and was among the first physicians in Turkey to implement aseptic and antiseptic practices. Official records indicate that he was born in Tulca in 1865. After graduating from the Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye in 1887, he began his professional career at the Haseki Nisa Hospital. Dr. Ahmed Nureddin Bey, who received numerous honors, ranks, and medals for his successful work, was appointed to the Gureba-yı Müslimin Hospital in 1899. In 1907, he was appointed as the chief physician at Haseki Nisa Hospital.

During the Second Constitutional Era, he was sent to Europe with Dr Muhittin Nuri Bey during Ziver Bey’s term as the City Mayor. After returning to the country, he prepared a memorandum on the administration of hospitals and other charitable institutions in Europe to present to the City Council. Following this memorandum, a commission was established within the City Council and work commenced. Ultimately, on October 14, 1909, the Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi (Health Charitable Institutions Administration) was officially established, and Dr. Ahmed Nureddin Bey was appointed as its General Inspector. The aim of this institution, which operated in Istanbul between 1909 and 1912, was to open new hospitals and charitable institutions by resolving the physical and administrative problems of health institutions affiliated with the Municipal Council. Dr. Ahmed Nureddin Bey, who also served as an Assistant Professor of Surgery at the Faculty of Medicine, was a member of the commission formed in 1916 to complete the deficiencies of Darülaceze and bring this institution up to the level of charitable institutions in Europe. In 1920, he was appointed to the Meclis-i Âli-i Sıhhiye (the High Council of Health). He passed away in 1924.

The work we have included in our study, Dr. Ahmed Nureddin Bey’s ‘Report Presented to the City Council of Istanbul on Health Matters in the Capital,’ was published in Istanbul in 1914. We consider this report valuable in terms of content, as it is based on Dr. Ahmed Nureddin Bey’s observations and investigations during his travels in Europe. Our study aims to provide information about Dr. Ahmed Nureddin Bey’s biography and, within the framework of the report, to present his thoughts on the current state of health affairs and health institutions in Istanbul, their shortcomings, and what needs to be done about them. The primary sources for our study are documents obtained from various classifications of the Ottoman Archives and Dr. Ahmed Nureddin Bey’s report. In addition, research related to our subject has been utilized.

Keywords: Dr. Ahmed Nureddin, Istanbul, City Council, Health, Hospital, Tuberculosis.

Dr. Ahmed Nureddin Bey ve İstanbul’un Sağlık İşlerine Dair Şehremanetine Takdim Ettiği Rapor (1914)

Öz

Sicill-i Ahval kaydında “*etibba-ı harika-ı Osmaniyeden*” ve “*muktedir muallimlerden*” olduğu belirtilen, Haseki Nisa Hastanesinde uzun süre başhekimlik ve operatörlük görevlerini yürüten, asepsi ve antisepsiyi Türkiye’de ilk uygulayan doktorlardan olan Ahmed Nureddin Bey’in hayat hikayesi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Resmi kayıtlarda 1865’te Tulca’da doğduğu belirtilmektedir. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyeden 1887’de mezun olduktan sonra Haseki Nisa Hastanesinde mesleki kariyerine başlamıştır. Başarılı çalışmaları nedeniyle birçok nişan, rütbe ve madalyalar alan Dr. Ahmed Nureddin Bey, 1899’da Gureba-yı Müslimin Hastanesine; 1907’de ise Haseki Nisa Hastanesine başhekim olarak atanmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Ziver Bey'in şehreminliği sırasında Dr. Muhittin Nuri Bey'le Avrupa'ya gönderilmiştir. Memlekete döndükten sonra Avrupa'daki hastaneler ve diğer hayır kurumlarının idaresi hakkında Şehremanetine takdim edilmek üzere bir layiha hazırlamıştır. Bu layiha sonrasında Şehremanetinde bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Neticede 14 Ekim 1909'da Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi resmen kurulmuş ve Dr. Ahmed Nureddin Bey, bu müesseseye müfettiş-i umumi olarak tayin edilmiştir. İstanbul'da 1909-1912 yılları arasında faaliyette bulunan bu müessesenin amacı Şehremanetine bağlı sağlık kurumlarının fiziki ve idari sorunlarını düzelterek yeni hastaneler ile hayır kurumları açmaktır. Bir süre tıp fakültesinde, seririyat-ı hariciye muallim-i saniliği görevinde de bulunan Dr. Ahmed Nureddin Bey, 1916'da Darülacezenin eksiklerini tamamlamak ve bu kurumu Avrupa'daki hayır kurumları seviyesine getirmek için oluşturulan komisyonda da görev almıştır. 1920'de Meclis-i Âli-i Sıhhiye üyeliğine tayin edilmiştir. 1924'te hayatını kaybetmiştir.

Çalışmamızda yer verdiğimiz Dr. Ahmed Nureddin Bey'in "*Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*" isimli eseri 1914'te, İstanbul'da yayınlanmıştır. İçerik noktasından kıymetli olduğunu düşündüğümüz bu rapor Dr. Ahmed Nureddin Bey'in Avrupa seyahati sırasındaki gözlemlerine ve incelemelerine dayanmaktadır. Çalışmamızın amacı Dr. Ahmed Nureddin Bey'in biyografisi hakkında bilgi verdikten sonra raporu çerçevesinde İstanbul'daki sağlık işleri ile sağlık kurumlarının mevcut durumuna, eksikliklerine ve bunlarla ilgili neler yapılması gerektiğine dair Ahmed Nureddin Bey'in düşüncelerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın temel kaynakları Osmanlı Arşivinin farklı tasniflerinden temin ettiğimiz belgeler ile Dr. Ahmed Nureddin Bey'in raporudur. Bununla birlikte konumuzla ilişkili araştırma eserlerinden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dr. Ahmed Nureddin, İstanbul, Şehremaneti, Sağlık, Hastane, Verem.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde sağlıkla ilgili uygulamalar İstanbul'da başlayıp gelişmiştir. Sağlık işlerinin başı olan hekimbaşılık makamı, devletin yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'ndaydı. Merkezi sağlık teşkilatı İstanbul'da kurulduğu gibi kamu hastaneleri ile askeri hastaneler ve eczanelerin tarihi de İstanbul'da başlamıştır. Ülkeyi dışarıdan gelebilecek salgın hastalıklara karşı korumak amacıyla kurulan Karantina İdaresinin merkezi İstanbul'du. Vilayetlerde ortaya çıkan salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele İstanbul'dan yönetilmiştir. Şehrin kozmopolit yapısı sağlık kuruluşlarına da yansımıştır. Birçok yabancı devlet İstanbul'daki kolonileri için hastaneler açmıştır. Bunların yanı sıra tıp, eczacılık, diş hekimliği, hemşirelik ve ebelik eğitimleri İstanbul'da başladığı gibi ilk belediye sağlık teşkilatı da yine İstanbul'da kurulmuştur.¹

İstanbul'da 16 Ağustos 1854'te resmi bir tebliğ ile kurulmuş olan *Şehremaneti (İstanbul Belediyesi)* önemli bir kurumdur. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda bir kamu sağlığı anlayışının ortaya çıkması Tanzimat Dönemi'nde olmuştur. II. Mahmud Dönemi'nde İhtisap Nezaretinin kurulmasıyla, Tanzimat Dönemi şehir yönetiminin temeli oluşturulmuştur. Şehirlerde vergi toplamak, asayiş sağlamak, ekonomik faaliyetlerin teftişi ve sağlıkla ilgili işlerin kontrolü başka bir yolla sağlanmak istemiştir. Ancak bu nezaret bir süre sonra yetersiz kalmıştır. Tanzimatla birlikte birçok alanda olduğu gibi belediyecilik alanında da modernleşmeye gidilmiştir. Avrupa'daki örneklerine benzer kent hizmetleri gündeme gelmiş ve bazı reformlar yapılmıştır.

¹ Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum, C.IV*, Ed. Coskun Yılmaz, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2015), 92.

Özellikle İstanbul'da etkili olan kolera salgınları sokak ve çevre temizliğine dikkati arttırmıştır. 1859'da çıkarılan "*Sokaklara Dair Nizamname*" ile sokakların temizlenmesi, çöplerin toplanması, kanalizasyonların yapılması, kasaplık hayvanların kesimi, şekerleme yapılması ve satılması, eczanelerin ve hamamların uyacakları koşullar gibi kamu sağlığını ilgilendiren birçok husus belirlenmiştir. 1861'de yayınlanan "*Memalik-i Mahrûse-i Şâhânede Tababet-i Belediye İcrasına Dair Nizamname*" ile Osmanlı Devleti, büyük merkezler dışındaki şehir ve kasabalara da sağlık hizmeti ulaştırmayı amaçlamıştır. Bu sayede belediye tabipliği kavramı ortaya çıkmıştır. 1861'de belediye başkanı yani şehremini, haftada bir gün sağlık işleriyle ilgili konularda bilgisine başvurulmak üzere Sıhhiye Meclisi üyeliğine tayin edilmiştir.²

5 Ekim 1877 tarihli "*Dersaadet Belediye Kanunu*" ve "*Vilayat Belediye Kanunu*"nda belediyelerin vazifeleri arasında temizlik ve sağlıkla ilgili konular vardı.³ 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şehremaneti gerek fonksiyonel gerekse de yapısal olarak en fazla genişlemeyi sağlık alanında yaşadı. Bilinmelidir ki Şehremanetindeki bu yapılanma hükümetin genel sağlık hizmetleri konusundaki düzenlemelerine paralel olarak gelişti. İstanbul'un sağlık problemlerinin ele alındığı bir meclis-i vükelâ toplantısında "*Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye*" yeniden kurulmuş ve salgın hastalık dönemlerinde ihtiyaç duyulan tedbirleri alarak, koordinasyonu sağlamak görevi Sıhhiye Nezaretine verilmişti. Bu yapılanma çerçevesinde Şehremanet-i Heyet-i Sıhhiyesi ve Hıfzıssıhha Komisyonu görevini yapmadığı, üyesi sayısının fazla olduğu ve hükümetçe ayrılan ödeneğin fazlalığı yönündeki eleştirilerle kaldırıldı. Bunun üzerine Şehremaneti çeşitli itirazlarda bulundu ve bazı öneriler getirdi. Neticede Şehremanet-i Heyet-i Sıhhiyesi'nin yeniden yapılandırılması yönünde yeni bir karar alındı. Kurulan komisyonun çalışmaları sonucunda sağlık hizmetlerini denetleyerek alınacak önlemleri tespit edecek bir üst kurum ihtiyacını karşılamak üzere "*Şehremanet-i Sıhhiye Dairesi*" oluşturuldu.⁴

Şehremaneti merkez yapısının yanında belediye dairelerinde de yeni bir yapılanma oluşturuldu. Genişlik ve nüfus gibi kriterler çerçevesinde belediye daireleri üç sınıfa ayrılarak 48 tabip atandı. Şehremaneti, ayrıca sorumluluğundaki sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için merkezde haftada bir ya da iki defa toplanacak bir komisyona ihtiyaç duyulduğu görüşündeydi. Bu yeni komisyon, heyet-i sıhhiye müfettiş-i umumisi, tabip, emanet bakteriyoloğu, tephirhaneler müdürü ve tephirhaneler müfettişi gibi Şehremaneti kadrosundaki görevlilerden oluşturuldu. Ayrıca hükümet ile

² Erol Karıcı, "Tehdit, Teftiş ve Önlem: İstanbul'da Kamu Sağlığını Korumaya Yönelik Bazı Çalışmalar (Eylül 1885)", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 15, (3), 2025, 871-872.

³ "Dersaadet Belediye Kanunu"na göre Şehremanetinin vazifeleri için bkz. *Düstur, Tertib-i Evvel*, C. IV, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299), 523-524; "Vilayat Belediye Kanunu"na göre belediyenin vazifeleri için bkz. *Düstur, Tertib-i Evvel*, C. IV, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299), 538-540.

⁴ Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 92-93.

koordinasyonu sağlamak üzere Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'den bir tabibin katılması da uygun görüldü. 1909'dan itibaren uygulanan bu teşkilat yapısı çok fazla değişmeden 1912'ye kadar devam etti. Şehremaneti ayrıca kendisine bağlı sağlık kurumlarının yönetimini de yeniden ele aldı. Bunların bir heyet vasıtasıyla yönetilmesi kabul edildi ve bazı heyet üyeleri Avrupa'ya gönderildi. Ülkeye dönüşlerinde Şehremanetinde bir komisyon kurularak yeni yapı üzerinde çalışmalara başlandı.⁵ Bu çalışmalar sonucunda biyografisi hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi vereceğimiz Dr. Ahmed Nureddin Bey'in de görev aldığı Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti kuruldu.

1. Dr. Ahmed Nureddin Bey'in Yaşamına ve Mesleki Kariyerine Dair Notlar

Dr. Ahmed Nureddin Bey, Bahriye Tabip Kaymakamlarından müteveffa Hasan Basri Bey'in oğludur. Tulca'da doğmuştur. Şehremaneti Sicill-i Ahvâl Şubesi tarafından tanzim edilmiş olan tercüme-i hâlinde 1865'te doğduğu yazılıdır. Ancak 25 Eylül 1906 tarihli nüfus tezkeresinde doğum tarihi 14 Kasım 1866 (R.2 Teşrinisani 1282) olarak yazılıdır.⁶

Şekil 1: Dr. Ahmed Nureddin Bey⁷

Mekteb-i ibtidaide mukaddemat-ı ulum-ı diniyeyi (dini ilimlere giriş) okuduktan sonra Aksaray, Gülhane ve Fatih askeri rüştiyelerindeki dersleri okumuştur. Daha sonra ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin askeri kısmına girmiştir. Burada üç yıl okuduktan sonra kalp çarpıntısı (hafakan-ı kalb) rahatsızlığı nedeniyle askeriyeden ayrılarak aynı mektebin mülkiye kısmına devam etmiştir. 10 Temmuz 1887'de tıp eğitimini tamamlayarak doktorluk diplomasını almıştır. Fransızca bildiği kayıtlarda yazılıdır. 6 Kasım 1887'de henüz 23 yaşındayken 1000 kuruş maaşla Bimarhane tabipliğine tayin

⁵ Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi, İstanbul Şehremaneti*, 94-95.

⁶ Osmanlı Arşivi (BOA.), *Dahiliye Sicill-i Ahval İdaresi Defterleri (DH. SAİDd.)*, 75/67; Başka bir kaynakta İstanbul'da doğduğu belirtilmektedir. Bk. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, History of The Literature of Medical Sciences During The Ottoman Period, C. II*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, 2008), 943; Tulca (Tulça, Tulcu, Tolcu bugün Tulcea) Romanya'da tarihi bir nehir liman şehridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mihai Maxim, "Tulça", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2012), C. 41, 360-361; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını: 2017), 763.

⁷ Ekrem Reşad-Osman Ferid, *1327 Sene-i Maliyesine Mahsus Musavver Nevval-i Osmani*, (İstanbul: İktisat Kitabhanesi, 1327-1329), 241.

edilmiştir. 18 Nisan 1888’de mevcut maaşıyla Nisa Hastanesi ikinci tabipliğine nakledilmiş ve 13 Ekim 1890’da maaşına 250 kuruş zam yapılmıştır.⁸

19 Temmuz 1885’te dördüncü rütbeden Mecidi nişanına ve 14 Haziran 1888’de rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisine nail olmuştur. 6 Mayıs 1890’da Nisa Hastanesindeki başarılı bir ameliyatına dair resimlerin padişaha arz edilmesinden sonra II. Abdülhamid’in takdirini kazanmış ve sanayi iftihâr madalyası ile ödüllendirilmiştir. 24 Ekim 1890’da rütbesi sınıf-ı mütemâyize terfî ettirilmiştir.⁹ Nisa Hastanesi sertabibi (başhekim) tarafından yazılan değerlendirmede tabib-i sânilîği sırasında iyi hizmetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bu değerlendirme Şehremaneti tarafından da tasdik edilmiştir.¹⁰

2 Aralık 1890 tarihli belge Dr. Ahmed Nureddin Bey’in mesleki başarılarından birini göstermektedir. Belgeye göre 9 aylık hamile olan Gülizar isimli bir kadın ızdırıp içerisinde Haseki Nisa Hastanesine getirilmiştir. Nöbetçi tabip Ahmed Nureddin Bey tarafından yapılan muayenede kadının beden yapısının doğuma engel olması nedeniyle çocuğun iki gün önce annesinin karnında vefat ettiği anlaşılmıştır. Çocuğun doğal yollardan düşürülmesinin mümkün olmadığı da tespit edilmiştir. Bunun üzerine Dr. Ahmed Nureddin Bey tarafından Hastane Heyet-i Tıbbiyesi geceleyin toplantıya davet edilmiştir. Yapılan muayene neticesinde doktorlar oy birliğiyle hastanın ameliyata alınmasını gerekli görmüşlerdir. Ahmed Nureddin Bey tarafından yapılan 20 dakikalık başarılı bir ameliyatla çocuk alınmış, annesi de sağlığına kavuşmuştur. Belgede söz konusu ameliyatın nazik ve önemli bir operasyon olduğu vurgulanmaktadır.¹¹

Dr. Ahmed Nureddin Bey’in meslek hayatındaki üzücü bir olay ise Dersaadet Emtia-ı Ecnebiyye Gümrüğü Tahrirat Kalemi katiplerinden Cemil Bey’in hamile eşi Ayşe hanıma yapmış olduğu ameliyat sonrasında Ayşe hanımın vefat etmesidir. Bu acı olay nedeniyle Cemil Bey, fenne aykırı ameliyat yaparak eşinin vefatına sebebiyet verdiği iddiasıyla konuyu adli makamlara taşımıştır. Dava önce Dersaadet (İstanbul) Ceza Mahkemesinde daha sonra ise diğer mahkemelerde görülmüştür. Neticede Dersaadet İstinaf Mahkemesi Cünha Dairesince yapılan muhakeme ve temyizdeki incelemeler sonucunda Dr. Ahmed Nureddin Bey’in beraatına karar verilmiştir.¹²

⁸ BOA. DH.SAİDd., 75/67.

⁹ BOA. DH.SAİDd., 75/67. Mütemayiz rütbesi mülki rütbelere biridir. 1845’te ihdas olunmuştur. Sâniyeden büyük üla sânisinden küçük bir rütbedir. Askeri rütbelere miralaya denkti. Bu rütbe sahipleri resmi günlerde alâmeti farikalı sırmalı esvap giyer ve kılıç takardı. Ancak teşrifata dahil değillerdi. Mütemayizler “İzzetlî” elkabını kullanırlardı. Bu rütbeye mütemayiz denildiği gibi “sâniye sınıf mütemâyiz” de denilirdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 639.

¹⁰ BOA. DH.SAİDd., 75/67.

¹¹ Osmanlı Arşivi (BOA.), *Yıldız Perakende Arşivi Şehremaneti Maruzatı* (Y.PRK. ŞH), 3/50.

¹² BOA. DH.SAİDd. 75/67. 8 Mayıs 1892 tarihli belgeye göre berat kararı sonrasında Cemil Bey, açtığı mahkemede usule uygun yargılama yapılmadığı iddiasıyla ilgili makama bir arzuhal vermiş ve adalet talebinde bulunmuştur. Arzuhalinde Dr. Ahmed Nureddin Bey, tarafından yapılan fenne aykırı ameliyatın eşinin ve çocuğunun ölümüne sebebiyet vermesi nedeniyle adli makamlara müracaat ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Dersaadet Bidayet Mahkemesi Müstantikliğinin olay hakkında bilgisi olan şahitleri çağırmadığını, Etibba-ı Zabtiye Dairesi tarafından naaş üzerinde teşrih (otopsi) yapılmasına müsaade edilmediğini ve sadece Ahmed Nureddin Bey’in verdiği raporla yetinildiğini de ifade etmiştir. Cemil Bey’e göre

Dr. Ahmed Nureddin Bey, 1894'te mesleki bilgilerini geliştirmek için masrafları tarafına ait olmak üzere 3 ay süreyle Paris'e gitmek istemiştir. Bunun için 27 Ekim 1894 tarihli dilekçesiyle Şehremanetine müracaat etmiştir. Dilekçesinde önemli bazı kadın ve doğum ameliyatları ile kuş palazı hastalığının tedavisine yönelik keşfin teorik ve pratik uygulamalarını gözlemleyerek müktesebatını geliştirmek arzusunda olduğunu belirten Ahmed Nureddin Bey'in bu isteği "*menafi-i umum ve müktesebat-ı fenniye*" açısından uygun bulunmuştur.¹³

Dr. Ahmed Nureddin Bey, göz ve boğaz hastalıklarının tedavisindeki başarılı çalışmaları nedeniyle 10 Haziran 1893'te dördüncü rütbeden Nişan-ı Âli-i Osmaniye layık görülmüştür. Rütbesi 14 Ocak 1897'de ûlâ sınıf-ı sânisine, 11 Ocak 1898'de ise rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveline yükseltilmiştir. 18 Ocak 1898'de ise üçüncü rütbeden Mecidî nişanına layık görülmüştür. Evkaf-ı Hümayun Sicil şubesinden gönderilen evrakta Dr. Ahmed Nureddin Bey'in, 3 Nisan 1898'de Nisa Hastanesi tabipliği ile operatörlüğünü bıraktığı ve 7 Ekim 1899'da 1500 kuruş maaşla Gureba-yı Müslim Hastanesine tayin edildiği belirtilmektedir. Maaşı 2 Nisan 1903'te 2400 kuruşa yükseltmekle birlikte bu maaş bütçe gereği 14 Ağustos 1909'da 2000 kuruşa düşürülmüştür. Ahmed Nureddin Bey'in 28 Nisan 1903'te Hicaz Demiryolu Madalyası'na layık görüldüğü de sicil kaydında yazılıdır.¹⁴

İncelediğimiz bir arşiv belgesi 1906 yılı Mart ayı başından 1907 yılı Şubat ayı sonuna kadar Haseki Nisa Hastanesinde yapılan ameliyatlar ve sonuçları hakkında bilgiler vermektedir. Ahmed Nureddin Bey tarafından hazırlanan cetvele göre bir yıllık süre zarfında ameliyat edilen 121 hastadan sadece 1 tanesi ameliyatın etkisiyle hayatını kaybetmiştir. Belgede bu durumun Haseki Nisa Hastanesinin kazanmış olduğu intizam ve mükemmeliyetin eseri olduğu belirtilmektedir. Aynı belgede hastane başhekimî Faik Bey'in emeklilik işlemlerinin yapıldığı da belirtilerek "*...bu müessesat-ı hayriyenin idame-i intizam ve mükemmeliyeti için sertababetinin bir yed-i iktidara tevdiî lazım ve hastane operatörü Nureddin Beyefendi aranılan evsafı haiz olmasıyla müşarünileyh mezkûr hastane sertababetine tayin...*" edilmesi istenilmiştir.¹⁵ Neticede Ahmed Nureddin Bey, 14 Temmuz 1907'de 4050 kuruş maaşla Haseki Nisa Hastanesi Sertababetine (Başhekimliğine) tayin edilmiştir. 14 Haziran 1909'da yapılan tensikatta maaşı 4000 kuruşa düşürülmüştür.¹⁶

asıl mesele ceza gerektiren bir durumun cünha (küçük suç) derecesinde kabul edilmesidir. Ayrıca Birinci Ceza Mahkemesinde görülmesine karar verilen davada mahkeme tarafından usule aykırı birtakım işlemler yapılmış ve Dr. Ahmed Nureddin Bey'in beraatine karar verilmiştir. İncelediğimiz arşiv belgesinin son kısmında arzuhalde belirtilen iddiaların dikkat çekici olduğu vurgulanarak gereğinin yapılması istenilmiştir. Bkz. *Osmanlı Arşivi (BOA.), Babiâli Evrak Odası (BEO), 1/6.*

¹³ *Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS), 312/73; Osmanlı Arşivi (BOA.), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 303/71.*

¹⁴ *BOA. DH.SAİDd., 75/67.*

¹⁵ *Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 296/9; Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 292/101.*

¹⁶ *BOA. DH.SAİDd., 75/67.*

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir yandan sağlık işlerine yeni bir düzen verebilmek için uğraşılırken diğer yandan mevcut sağlık kurumlarının uzman bir heyetin denetimine bırakılması gündeme gelmiştir. Bu nedenle Avrupa'daki sağlık ve sosyal yardım kurumları hakkında bilgi sahibi olmak için bu kurumlara ait kitap, yönetmelik ve resimlerin getirtilmesine karar verilmiştir.¹⁷ Ayrıca Ziver Bey'in şehreminliği sırasında (10 Ağustos 1908-19 Mart 1909), Dr. Ahmed Nureddin ile Dr. Muhittin Nuri beyler belediyeleri ve sağlık kurumlarını incelemeleri için Avrupa'ya gönderilmişlerdir.¹⁸

Bir ay süren bu seyahatte Dr. Ahmed Nureddin Bey hastaneler, Dr. Muhittin Nuri Bey ise tesisat-ı sıhhiye, zabıta-ı sıhhiye-i belediye, fakirhaneler ve bimarhane gibi sağlık ve sosyal yardım kuruluşlarına dair incelemeler yapmıştır. Dr. Muhittin Nuri Bey, seyahati sonrasında gözlemlerine ve İstanbul'da neler yapılması gerektiğine dair bir layiha hazırlayarak Şehremanetine takdim etmiştir. Dr. Ahmed Nureddin Bey ise hastaneler ve diğer hayır kurumlarının idaresi hakkında Şehremanetine takdim edilmek üzere bir layiha hazırlamıştır. Bu layihada Avrupa'daki bazı başkentlerden daha büyük olan İstanbul'un sağlık kurumları bakımından diğer başkentlerin gerisinde kaldığı belirtilmiştir. Bunun da II. Abdülhamid'in sağlık işlerini bilimsel bir heyetin idaresine vermemesinden kaynaklandığını iddia etmiştir. İstanbul'da verem, frengi ve diğer bulaşıcı hastalıkların arttığını belirterek, bazı sağlık kurumlarının tıbbi gelişmelerin gerisinde kaldıklarını ve çeşitli dairelere bağlı oldukları için iyi yönetilmediklerini vurgulamıştır.¹⁹ Bu layihaların ardından hastanelerin idare merkezi olacak olan *Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi* 14 Ekim 1909'da resmen kurulmuştur. İstanbul'da 1909-1912 yılları arasında faaliyette bulunan bu müessesenin amacı mevcut sağlık kurumlarının fiziki ve idari sorunlarını düzeltmek, yeni hastaneler ile hayır kurumları açmaktır. Müdürü ise Dr. Muhittin Nuri Bey'di.²⁰

¹⁷ Erol Karıcı, *Osmanlı Hükümetlerinin Sağlık Politikaları (1908-1914)*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 146-147.

¹⁸ Cem Hakan Başaran, "Tanıdık Bir Hikâye: Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti/Direction Générale de l'Assistance Publique de Constantinople (1909-1912)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 24, 2, (2023), 439.

¹⁹ Karıcı, *Osmanlı Hükümetlerinin Sağlık Politikaları (1908-1914)*, 147; Dr. Muhittin Nuri ve Dr. Ahmed Nureddin Beylerin layihalarının tam metni için bkz. Başaran, "Tanıdık Bir Hikâye: Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti/Direction Générale de l'Assistance Publique de Constantinople (1909-1912)", 473-481.

²⁰ Başaran, "Tanıdık Bir Hikâye: Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti/Direction Générale de l'Assistance Publique de Constantinople (1909-1912)", 429, 439; Kurulduğu günden kapanışına kadar mali sıkıntılar ve bütçe kısıtlamalarıyla karşılaşan bu müdürlük, mevcut sağlık kurumlarını modernleştirmek ve yeni kurumlar ihdas etmek için çalışmıştır. İdare Heyeti, nizamname çalışmaları sürerken, yönetimindeki hastanelere doktor tayin etme konusunda Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Kolera salgını sırasında bütçesinin büyük kısmını salgınla mücadelede ayırmak zorunda kalan müdürlük, söz verilen bütçesinin tahsis edilmemesi ve Haseki Mecanin Müşahedehanesi'nin açılmasıyla zor durumda kalmış ve ekonomik krize girmiştir. Müessesenin Müdürü Dr. Muhittin Nuri Bey, 1912 Haziran'ında yolsuzluk ve diğer bazı şeylerle suçlanarak vazifesinden uzaklaştırılmıştır. Bu önemli müessese, 1912 yılı Ekim ayında Şehremini Dr. Cemil Paşa (Topuzlu) başkanlığında toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısında kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için takdire değer şu çalışmaya bkz. Başaran, "Tanıdık Bir Hikâye: Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti/Direction Générale de l'Assistance Publique de Constantinople (1909-1912)", 429-568; Şehremanetine bağlı olarak kurulan Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyeti tarafından yönetilen kurumlar arasında Haseki Nisa, Etfal, Beyoğlu Zükûr ve Nisa Hastaneleri, Bimarhane, Darülaceze, Cerrahpaşa Zükûr Hastanesi,

Dr. Ahmed Nureddin Bey, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye kararıyla 13 Ekim 1909'da kuruluş amacını yukarıda kısaca belirttiğimiz Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti müfettiş-i umumiliği görevine tayin edilmiştir. Bu memuriyetinden kaynaklanan zaruri masraflarına karşılık kendisine aylık ücret olarak toptan 475 kuruş verilmiştir.²¹ Bu ücret müessesenin son teşkilatlanmasında Müessesat-ı Sıhhiye Müfettişliği unvanıyla 2000 kuruşa yükseltilmiştir. Ayrıca 25 Temmuz-3 Ekim 1912 tarihleri arasında maaşı bulunan 1000 kuruşla Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdürlüğü görevini vekaleten yürütmüştür.²²

Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresine bağlı hastanelerle ilgili çalışmaları nedeniyle 1910 yılı Haziran ayının sonunda Gureba-yı Müslimin Hastanesi operatörlüğü görevinden istifa etmiştir. Ancak yerine birisi tayin edilinceye kadar 14 Temmuz-28 Ağustos 1910 tarihleri arasında 1500 kuruş maaşla görevine vekaleten devam etmiştir.²³

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e, Tıp Fakültesinin ilk teşkilinden itibaren 1500 kuruş maaşla seririyat-ı hariciye muallim-i saniliği görevi verilmiştir. Bu görevini mülki ve askeri tıp mekteplerinin birleştirilmesiyle fakültenin ikinci defa düzenlenme tarihi olan 28 Eylül 1909'a kadar devam ettirmiştir.²⁴

17 Ekim 1916 tarihli arşiv belgesine göre Darülaceze binasını oluşturan pavyonları inceleyerek eksiklerini tamamlamak ve bu kurumu Avrupa'daki hayır kurumları seviyesine getirmek için bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, Darülaceze binasında bazı tadilatların yapılmasını gerekli görmüştür. Bu amaçla projenin hazırlanması hususu Evkaf-ı Hümayun Nezareti mimarı Kemaleddin Bey'e havale edildiği gibi Şehremanetine bağlı Haseki Nisa Hastanesi sertabibi Ahmed Nureddin Bey'in de bu konudaki ihtisası dikkate alınmıştır. Bu nedenle Nureddin Bey'in, belirlenecek günde Kemaleddin Bey'le Darülaceze'ye gelerek gerekli projelerin hazırlanmasına yardım etmesi istenmiştir.²⁵

Dr. Ahmed Nureddin Bey, 1918'de hasta eşi Makbule hanımı tedavi ettirmek ve aynı zamanda İsviçre'de tahsil yapan oğlunu ameliyat ettirmek için İsviçre'ye gitmek

Tebhirkhaneler, Müdürlük merkezinde kurulan Kimyahane, Karahisar Maden Suyu, Cerrahpaşa ve Nuh Kuyusunda kurulan müşahadehaneler, Servi burnu Tahaffuzhanesi ve 1910'daki kolera salgını sırasında Şehremaneti Sıhhiye Fevkalâde Komisyonunun kararıyla açılan Demirkapı, Şişli, Yeni bahçe kolera pavyonları bulunmaktaydı. Bkz. Ekrem Kadri Unat, "Osmanlı İmparatorluğunda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Bunlarla İlgili Olaylar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, I, (İstanbul: 1995), 56.

²¹ BOA. DH.SAİDd., 75/67.

²² BOA. DH.SAİDd., 75/67.

²³ BOA. DH.SAİDd., 75/67.

²⁴ Dr. Ahmed Nureddin Bey'in uhdesinde bulunan Haseki Nisa Hastanesi Başhekimliği maaşı aslı maaşı olarak kabul edilmiş ve muallim-i sanilik maaşından mazuliyet aidatı kesilmiştir. Bkz. BOA. DH.SAİDd. 75/67; Tıp Fakültesinin kurulması ile Mülki ve Askeri tıp mekteplerinin birleştirilmesi konusunda bkz. Emre Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, 2008, 19-22.

²⁵ *Osmanlı Arşivi* (BOA.), *Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü* (DH. UMVM), 118/46.

istemiştir. Bu isteğini 24 Ağustos 1918’de Dahiliye Nezaretine bir dilekçe ile bildirmiştir. Neticede isteği uygun bulunarak kendisine gerekli evraklar verilmiştir.²⁶

1920’de Sıhhiye Müdüriyetinde teşkil olunan Meclis-i Âli-i Sıhhiye üyeliğine tayin edilmiştir.²⁷ Sicill-i Ahval kaydında “*etibba-ı harika-ı Osmaniyyeden*” ve “*muktedir muallimlerden*” olduğu belirtilen Dr. Ahmed Nureddin Bey²⁸ dış tabibi Mehmed Basri Bey’in de babasıdır.²⁹ Haseki Nisa Hastanesinde uzun süre başhekimlik ve operatörlük görevlerini yürütmüştür. Asepsi ve antisepsiyi Türkiye’de ilk uygulayan doktorlardandır.³⁰ Haseki’ye yeni bir bina kazandırmak için çalışmıştır. Bu amaçla 1911’de yeni binanın temelleri atılmıştır. Ancak Balkan Savaşlarının ve I. Dünya Savaşı’nın araya girmesiyle inşaata uzun süre ara verilmiştir. 1922’de inşaata yeniden başlanmış ve yapımı iki yıl sonra 1924’te bitmiştir. Bina, Dr. Ahmed Nureddin Bey’in 1924’teki vefatından 4 ay sonra (16 Ağustos 1924) hizmete açılmıştır. Üç katlı ve kargir bir yapı olan bu bina 50 yataklıydı.³¹ Adının yaşatılması için binaya ölümünde sonra Ahmed Nureddin Bey’in adı verilmiştir. Şehremanetine, İstanbul’un sağlık işlerine dair sunmuş olduğu aşağıdaki raporu dikkate değer niteliktedir.³²

2. Dr. Ahmed Nureddin Bey’in İstanbul’un Sağlık İşlerine Dair Şehremanetine Takdim Ettiği Rapor (1914)

Dr. Ahmed Nureddin Bey, tarafından kaleme alınan ve “*Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*” başlığıyla 1914’te (R.1330) İstanbul’da yayınlanan bu eser 21 sayfadan oluşmaktadır.³³

²⁶ Osmanlı Arşivi (BOA.), *Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi* (DH.EUM.SSM), 28/61.

²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA.), *Babîlî Evrak Odası* (BEO), 4656/349154; Osmanlı Arşivi (BOA.), *Babîlî Evrak Odası* (BEO), 4697/352259.

²⁸ BOA. DH.SAİDd., 75/67.

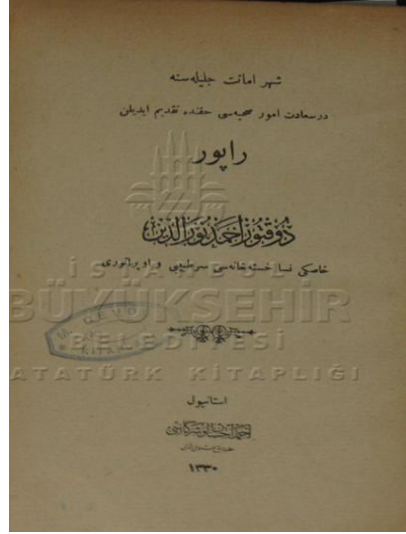
²⁹ Mehmed Basri Bey (Bir kaynakta Basri Nureddin), 1890’da İstanbul’da doğmuştur. Özel hocalardan Türkçe, Makriköy (Bakırköy) Frerler Mektebinde ise Fransızca tahsil etmiştir. Dişçi Mektebi muallimi Halid Şazi Bey’den diş tababetini öğrenmiştir. Mekteb-i Tıbbiye’deki sınavı sonrasında 7 Aralık 1908’de icazetnamesini almıştır. Türkçe ve Fransızca okur yazar olan Mehmed Basri Bey, Rumca ve Ermeniceye de aşinaydı. 14 Aralık 1908’de fahri olarak Haseki Nisa Hastanesi Dış Tabipliği görevini üstlendi. 9 Ağustos 1910’da 100 kuruş maaşla Cerrahpaşa Hastanesi dış tabipliğine tayin edildi. 1911’de Darülfünun-ı Osmani Ulûm-ı Tıbbiye Şubesi Dişçi Mektebinde eğitimini tamamlayarak Dış Tabibi Şahadetnamesini aldı. Sabri Osman ile Fransız diş hekimi Dr. Edouard Charles Godon’un kitabını *Mükemmel Ameli ve Nazari Dişçilik* adıyla tercüme etti. Kitapta diş hastalıkları, tedavileri, dişlerin tamiri teorik ve pratik olarak anlatılmaktadır. Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA.), *Dahiliye Sicill-i Ahval İdaresi Defterleri* (DH. SAİDd.), 183/1; Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, *History of The Literature of Medical Sciences During The Ottoman Period*, C. II, 762.

³⁰ Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, *History of The Literature of Medical Sciences During The Ottoman Period*, C. II, 943; Asepsi (asepsis) mikrop bulunmaması, mikropsuzluk; antisepsi (antiseptis) mikropların üremesine engel olma, enfeksiyon ajanlarının imhası için kullanılan vasıtalar. Bkz. Pars Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, (Ankara: Başnur Matbaası, 1973), 57, 44.

³¹ Esin Kâhya-Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 149.

³² Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, *History of The Literature of Medical Sciences During The Ottoman Period*, C. II, 943.

³³ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330).

Şekil 2: “Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor” künye sayfası³⁴

Dr. Ahmed Nureddin Bey, raporuna belediyeçilik alanında Avrupa’daki ilerlemeleri incelemek üzere daha önce oluşturulan komisyonda sağlık işleriyle ilgili incelemeler yapmakla görevlendirildiğini belirterek başlamıştır. Bu amaçla Avusturya-Macaristan, Almanya, İsviçre, İtalya ve Fransa’ya seyahat ederek buralarda incelemelerde bulunmuştur. Raporunda bu incelemelere dayanarak memlekette genel sağlığın temini için neler yapılması gerektiğini ana hatlarıyla ortaya koymuştur.³⁵

Dr. Ahmed Nureddin Bey’e göre tıbbın amacı öncelikle insanları hasta olmaktan korumak, ikinci olarak onları tedavi etmek, üçüncü olarak da bulaşıcı bir hastalık ortaya çıktığında hasta olmayanları korumaktır. Belediyelerin sağlıkla ilgili görevleri de bu amaca uygun olacağından İstanbul’da genel sağlık bilgisini temin için belirtilmesi gereken hususları üçe ayırmıştır. Bunlardan ilki halkın sağlığını tehdit eden hastalıkların ortaya çıkmasını engellemek için alınması gereken sağlık tedbirleridir. İkincisi hastalık ortaya çıktığında uygulanacak tedbirler ve hastaların tedavisidir. Üçüncüsü ise hastalığın ortaya çıktığı yerde imha edilmesi ve buranın bir mikrop kaynağı olmasının engellenmesi için alınması gereken tedbirlerdir.³⁶

2.1. Genel Sağlığı Tehdit Eden Hastalıkların Ortaya Çıkmadan Engellenebilmesi İçin Alınacak Sağlık Tedbirleri

Dr. Ahmed Nureddin Bey’in, bu noktada dikkat çekmek istediği ilk madde umumi ve hususi meskenlerin nasıl inşa edilmesi gerektiğidir. Ona göre bir belde halk sağlığını koruyacak etkenlerin en önemlilerinden biri halkın ikamet ettiği umumi ve hususi meskenlerin sağlık kurallarına uygun olmasıdır. Ancak memleketimizde bu konu

³⁴[https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Ahmed+Nureddin&alan=tum_txt&tm=1&fq\[\]=qDil_strs%3A%22ota%22&demirbas=MC_Osm_K.00302%2F02_Osm_K.00302/02](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Ahmed+Nureddin&alan=tum_txt&tm=1&fq[]=qDil_strs%3A%22ota%22&demirbas=MC_Osm_K.00302%2F02_Osm_K.00302/02) (Erişim: 16.11.2025)

³⁵ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 3.

³⁶ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 3-4.

şimdiye kadar ihmal edilerek gerek hanelerin gerekse de umumi binalardan olan hanların ve ticarethanelerin sağlık kurallarına uygun olması hakkında bir kural konulmamıştır. Bu nedenle herkes evini ve dükkanını gelişi güzel inşa ettirmektedir. Bundan dolayı memleket birçok hastalığa maruz kalmaktadır. Avrupa memleketlerinde yeni inşa edilen binaların sağlık kurallarına uygun şekilde yapılmasına belediyeler tarafından dikkat edilmektedir. Fenne uygun şekilde yapılmamış ya da daha önce sağlık kurallarının yeteri kadar bilinmemesinden dolayı inşa şekilleri dikkate alınmamış binalar ise yeri geldikçe yıkılarak yerlerine modern binalar yapılması kural haline getirilmiştir.³⁷

İstanbul'da belediyenin genel sağlığı temin konusundaki görevlerinin en önemlilerinden biri gerek hususi gerekse bütün umumi meskenler ile sanayi ve ticaret mahallerinin, kısacası en küçük dükkândan en büyük binaya kadar şehirde inşa edilecek bütün binaların bir kural çerçevesinde yapılmasını sağlamaktır. Avrupa memleketlerinde belediyenin bu önemli görevi yapabilmesi için belediyeye bağlı fenni ve mimari heyetler yeniden inşa edilecek binaların cephe, yükseklik ve dayanıklılığı ile mimari tekniklere uygun yapıp yapılmadığını incelemekten önce onları sağlık açısından incelettirmek için planlarını bir sıhhiye heyetine göndermektedir. Bu heyet tarafından uygunluğu tasdik edildikten sonra binanın inşasına ruhsat verilmektedir. Sıhhiye heyeti de kendisine ait incelemeleri yapabilmek için hıfzıssıhhanın belirlediği kurallara uymakla birlikte bir nizamnameye göre hareket etmektedir.³⁸

Meskenlerin sağlık açısından uygun olmasını sağlamak adına özellikle odaların genişliğine göre yüksekliği, ışık ve hava girmesi için pencerelerin genişliği, binanın her tarafında hava akımının sağlanması, tuvaletlerin ve tuvaletlerden giden mecraların temizlenmesi için binada yaşayanların sayısı ve binanın büyüklüğüne uygun miktarda tazyikli suyun temini gerekmektedir. Ayrıca bu tazyikli suyla çalışacak sifonlar konulması, binada özel mecralardaki pisliklerin dışarıya çıkarak toprağa karışmasını önleyecek sağlam borularla umumi mecralara taşınması ve binanın her tarafında fenni temizliğin kolaylıkla yapılması gerekmektedir. Bu hususlara dair özel bir nizamname hazırlanmalıdır.³⁹

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkışı genellikle geçimini ve sağlığını temin edecek araçları hazırlamak için yeteri kadar kudreti bulunmayan fakir ailelerdir. Avrupa şehirlerinde bu durum dikkate alınarak belediyeler tarafından şehirde veya şehrin yakınında, geniş araziler üzerine küçük bahçeler içerisinde ufak ancak temiz ve sağlıklı evler yaptırılmaktadır. Bu şekilde fakir halkın ve işçi sınıfının sağlıkları

³⁷ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 4-5.

³⁸ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 5.

³⁹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 5-6.

muhafaza edildiği gibi temiz yerlerde bulaşıcı hastalık ortaya çıkamayacağından genel sağlığı tehdit edecek bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması engellenmektedir. Ayrıca memleket nüfusunun artmasına da hizmet edilmektedir. Buralarda fakir ailelerin çocuklarının sağlığını temin etmek için oyun bahçeleri, jimnastik alanları ve sağlık kurallarına uygun mektepler inşa edilmektedir. Bunların yanı sıra halkın beden temizliğine özen göstermesini kolaylaştırmak için ucuz umumi hamamlar tesis edilmektedir.⁴⁰

Bilindiği üzere bir bedendeki atardamar ve toplardamarların gördüğü hizmeti bir beldede temiz ve kirli su mecraları yapmaktadır. Bedenin yaşaması için kanın bu iki tür damar içerisinde düzenli şekilde akması ne kadar önemliyse bir beldenin yaşaması için temiz ve kirli su mecralarının düzenin sağlanması da o kadar önemlidir. İstanbul'da maalesef devam edip gitmekte olan tifo ile buna benzer mikroplu ve ateşli hastalıklar (emraz-ı intaniyye) ile sindirim sistemi hastalıklarının ortadan kaldırılması için tek etkili çarenin memba sularının çoğaltılması olduğu Avrupa'nın büyük beldelerindeki tecrübelerden anlaşılmaktadır. Bu konuda en başarılı şehirlerden biri Münih'tir. Bu şehir memba sularına adeta doyurulmuştur. Hatta şehrin sokakları bile memba sularıyla yıkanmaktadır. Bu sayede tifo, sindirim sistemi ve diğer birçok hastalığın önü alınmıştır. Temiz memba sularıyla meskenlerin ihtiyaçları karşılandıktan sonra, şehrin toplardamarları demek olan lağımları da bu vasıta ile temizlenmektedir. Avrupa memleketlerinde suyun çok olması sayesinde lağımlara dökülmekte olan gaita (dışkı) şehrin dışına çıkıncaya kadar büyük miktarda suya karışarak özelliğini ve kokusunu kaybedip his olunmayacak şekilde akmaktadır. İstanbul'un neredeyse her tarafının denizle çevrili olması nedeniyle kirli su mecralarının denize ulaştırılması zaruri olduğundan bu mecraların temizlenmesi meselesinin dikkate alınması oldukça önemlidir. Lağımlardaki kirli maddelerin, mecralarından çıktıktan sonra şehri kuşatmasını engellemek için denize dökülmelerinden önce fenni olarak temizlenmesi gerekmektedir.⁴¹

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre evlere temiz su ulaştırmakla birlikte bu suyun kaynağına memurlar yerleştirilip, laboratuvarlar kurularak daima temiz kalmasına dikkat etmek de belediyenin görevleri arasındadır. Özet olarak bir beldede medeniyetin derecesini gösteren o beldenin temizliği olduğu gibi sağlığın da esası yine temizliktir. Bu nedenle belediyenin sıhhi vazifesi şehrin gerek üzerinde (meskenlerinde ve sokaklarında) gerekse altında (temiz ve kirli su mecralarında) temizliği temin etmektir. Ancak hastalıkların sebebi sadece temizlik eksikliği olmayıp aşırı yorgunluk da hastalığı davet eden sebepler arasındadır. Bu nedenle bir taraftan umumi ve hususi meskenlerin, fukara evlerinin, sanayi ve ticaret yerlerinin, hanlar gibi çok sayıda işçi ve fakirin

⁴⁰ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 6.

⁴¹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 6-7.

ikametgahı olan binaların sağlığa uygun şekilde inşasına dikkat edilmelidir. Ayrıca bu binalarda kullanılacak suyun temiz ve sakın bulunan kişi sayısına yetecek miktarda akması sağlanarak halkın temizliği kolaylaştırılmalıdır. Diğer taraftan fabrikalarda çalışan işçilerin aşırı yorgunluktan hasta düşmelerini önlemek için fabrikaların yakınında sanatoryum şeklinde hususi ve güzel parklar ortasında bütün insani ihtiyaçları barındıran istirahathaneler kurulmalı ve çalışmaktan yorgun düşen işçiler buralarda istirahat ettirilmelidir.⁴²

Dr. Ahmed Nureddin Bey'in çeşitli gözlemlerinden çıkardığı sonuca göre İstanbul'da hastalığın ortaya çıkmasını engellemeye hizmet edecek sıhhi tedbirler sırasında mevcut sağlık kurallarına ilave olarak aşağıdaki maddelere dair özel nizamnameler hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.⁴³ Bunlar:

1. Sokaklarda hıfzıssıhha kurallarının tamamının uygulanması,
2. Umumi ve hususi meskenlerin inşası,
3. Meskenlerdeki havanın yenilenmesi ve ışık meselesi,
4. Meskenlerde tuvaletlerin düzenlenme şekli ve inşası ile buralara konulacak sifonlar,
5. Meskenlerdeki kirli çukurlar,
6. Meskenlerde hususi lağımlar ve bunların umumi lağımlara ulaştırılması,
7. Umumi hamamlar,
8. Lokantalar,
9. Sütçüler, şerbetçiler ve bakkallar gibi gıda maddeleri satan esnaf,
10. Tren, tramvay ve araba gibi bulaşıcı hastalıkların yayılmasına vasıta olabilecek nakliye araçları.⁴⁴

Son tıbbi araştırmalara göre kara sinek ve sivri sinek gibi haşeratlar hastalıkların yayılmasında oldukça etkilidir. Bu gibi zararlı hayvanların çoğalması ise temizliğe dikkat edilmemesindendir. Bir belde genel olarak temizliğin sağlanmasıyla bu gibi haşeratin çoğalmasının da önüne geçilir. Bu sayede hastalıkların yayılmasına neden olan sebeplerden biri daha ortadan kaldırılmış olur. Hastalıkların bulaşmasına neden olan bu gibi haşeratin çoğalmasına izin vermeyecek tedbirlerden biri çöplerin yakılmasıdır. Medeniyet yer altındaki kirli mecraların (lağımların) bile temizlenerek zararlı maddelerin imhasını gerektirirken çöplerin şehir etrafına ya da şehri kuşatan denize atılması medeniyet yolunda geri kalmak demektir. Bu nedenle çöplerin karaya veya

⁴² Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 7-8.

⁴³ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 8.

⁴⁴ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 9.

denize atılmaması ve tıpkı medeni batı memleketlerinde olduğu gibi yakılması gerekmektedir.⁴⁵

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre genel sağlığı koruyacak en önemli etken temizlik ise de hava ve ışık da sağlık için iki önemli unsurdur. Bu nedenle gerek meskenlerde gerekse meskenlerin dışında bu iki unsur mümkün olduğu kadar temin edilmelidir. İstanbul'da eskiden beri çok olan bostanların ve bahçelerin rutubet gibi bazı zararları olmakla birlikte havanın temizlenmesine faydaları olduğu da şüphesizdir. Ancak İstanbul'da nüfus çoğalıp ticari faaliyetler arttıkça bostanların ve hanelerdeki bahçelerin bu halleriyle kalmaları mümkün olmayacaktır. Bu tarz yerlere hanelerin veya diğer bazı yapıların inşa edilmesi kaçınılmaz olduğundan halk için hava ve ışık temin edecek umumi bahçelerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Şehirlerde park veya meydan denilen büyük ve küçük umumi bahçeler günümüzde sağlık açısından önem verilen bir konudur. Londra'da verem hastalığından vefatın neredeyse yarı yarıya azalmasının bu bahçeler sayesinde olduğu istatistiklerle kanıtlanmıştır. Şehremanetin İstanbul'da parklar kurulması konusundaki çalışmaları halk sağlığı açısından şükran duyulması gereken bir konudur. Bu noktada park sayısının artırılması ve her yerde umumi birer küçük bahçe teşkil edilmesi şiddetle temenni olunan bir husustur.⁴⁶

2.2. Hastalık Ortaya Çıktığında Alınacak Tedbirler ve Hastaların Tedavisi

Dr. Ahmed Nureddin Bey, raporunda ikinci olarak bir hastalık ortaya çıktığında alınacak tedbirler ve hastaların tedavisi üzerinde durmaktadır. Kendi içerisinde üç kısma ayrılan bu bölümde ilk olarak evinde tedavi edilecek hastalara dair bilgiler vermektedir. Buna göre bütün Avrupa memleketlerinde yardıma muhtaç kişiler hastalanmaları halinde belediyelerin mahalle tabipleri bu fakir insanları muayene ve tedavi etmektedir. Bunlara verilen ilaçlar belediye tarafından ücretsiz olarak verildiği gibi gıdaları da halk tarafından seçilmiş olan daimî heyetler tarafından karşılanmaktadır. Ahmed Nureddin Bey'e göre İstanbul'un mahallelerine tayin edilmiş tabiplerin sayısı yeterli olmadığından sayılarının artırılması gerekmektedir. Memleketimizde fakir halka yardım dini bir gereklilik olduğu gibi her sınıftan halkın alışkanlığına ve ahlakına da girmiş övünülecek bir özelliktir. Ancak ileri toplumlarda her şey bir düzen içerisinde olduğu gibi fakir halka yardım konusunun da bir kurala bağlanması gerekmektedir. Bu nedenle Ahmed Nureddin Bey, memleketimizde zaten mevcut olan bu övünülecek özelliğin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için belde halkının vekili demek olan belediye marifetiyle, her mahallede fakirlere yardım için seçilmiş heyetler oluşturulması gerektiğini düşünmektedir.⁴⁷

⁴⁵ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 9-10.

⁴⁶ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 10.

⁴⁷ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 11.

Dr. Ahmed Nureddin, ikinci olarak hastaneler üzerinde durmaktadır. Buna göre hanesinde tedavi edilmesi mümkün olmayan veya ameliyat edilmesi gereken hastaların hastanelerde tedavi edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle memleketimizin en önemli sıhhi ihtiyaçlarından biri de hastanelerdir. Batı memleketlerindeki hastanelerin sayısına nazaran İstanbul'daki hastaneler neredeyse yok hükmündedir. Çünkü şehirde Şehremanetine bağlı olarak 250 yataklı Haseki Nisa Hastanesi, 30 yataklı Beyoğlu Zükûr Hastanesi, 80 yataklı Cerrah Paşa Zükûr Hastanesi, 200 yataklı Etfal Hastanesi, 50 yataklı Beyoğlu Nisa Hastanesi bulunmaktadır. Toplam yatak sayısı 610'dur. Bunlardan başka 400 yataklı Tıp Fakültesi Seririyat Hastaneleri, 300 yataklı Gureba-yı Müslimin Hastanesi, 100 yataklı Ermeni İspitalyası, 100 yataklı Fransız Hastanesi, 200 yataklı Alman Hastanesi, 50 yataklı Avusturya Hastanesi, 50 yataklı Rus Hastanesi, 70 yataklı İtalyan Hastanesi ve 50 yataklı Musevi Hastanesi bulunmaktadır. Ancak bunlar ya tıp eğitimi için ya da özel maksatlarla tesis edildiklerinden müracaat eden her fakir hastayı kabul etmemektedir. Bu nedenle bunların umumi hastane sayılamayacakları aşîkardır.⁴⁸

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre Batı memleketlerinde hastanelerdeki yatak sayısı ile şehirlerin nüfusu kıyaslandığında ortalama olarak 200 kişiye bir yatak düşmektedir. İstanbul'un nüfusunun ise bir buçuk milyon olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre şehrimizde yedi bin beş yüz yatağa ihtiyaç vardır. Halbuki Avrupa memleketlerinde sadece başkentler değil eyaletlerdeki şehirlerde de yeteri kadar hastane bulunmaktadır. Osmanlı vilayetlerinde ise az sayıda hastane bulunduğundan vilayetlerdeki tedaviye muhtaç hastalar İstanbul'a gönderilmektedir. Bu nedenle İstanbul'da, hastane konusundaki ihtiyaç Avrupa başkentlerindeki ihtiyaçtan fazladır. İstanbul'da belediye hastanelerinin yok denecek kadar az olması birçok hastanın gerektiği gibi tedavi edilememesine ve onların şurada burada ikamet etmeleri bir taraftan hastalıkların yayılmasına diğer taraftan nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Arz ve izah olunduğu üzere bir hastalığın yayılmasına engel olmak onun sınırlı bir alanda fennen imha edilmesiyle mümkündür. Bu da hastaların hastanelerde tedavi ve tecrit altına alınmasına bağlı olduğundan nüfusun miktarıyla orantılı şekilde hastane sayısının arttırılması gerekmektedir.⁴⁹

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre hastaneler inşa ve idare şekilleri bakımından iki türdür. Bunlardan ilki bütün hastalıkları tedavi eden büyük hastanelerdir. Diğer ise sadece bir çeşit hastalıkla ilgilenen veya bir ihtisas dairesinde tedavide bulunan hastanelerdir. Bütün hastalıkları tedavi eden umumi hastaneler en az 500 en çok 2000 yataklı olarak inşa edilmektedir. Sadece bir çeşit hastalıkla ilgilenen hastaneler ise 100 veya en fazla 200 yataklıdır. Zaten umumi hastaneler de her biri yüzer yataktan oluşan pavyonlar

⁴⁸ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 11-12.

⁴⁹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 12-13.

tarzında inşa edilmektedir. Bunların gerek mimari biçimlerinde gerekse tefrişat-ı sıhhiyelerinde görülen sadelik ve temizlik hayret verecek derecede geliştirilmiştir.⁵⁰

Dr. Ahmed Nureddin Bey, raporunda Avrupa'daki hastanelerin inşa bedelleri hakkında da bilgiler vermiştir. Buna göre en son inşa edilen hastanelerden biri olan Paris'in 1000 yataklı La Nouvelle Petite hastanesine 15 milyon frank, Münih'teki 1000 yataklı Schwabing hastanesine 20 milyon mark harcanmıştır. Berlin'de bunlara eş değer nitelikteki hastanelere de bu oranda bir para harcanması gerekmiştir. Memleketin sıhhi ihtiyaçlarının en önemlisi olan hastaneler sadece fakir halk için değildir. Bazı durumlarda özellikle bulaşıcı bir hastalık görüldüğünde veya ameliyat gerektiğinde hastanelerde zenginler için de bir bölümün ayrılması gereklidir.⁵¹

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre bütün bulaşıcı hastalıklar özellikle verem için farklı hastaneler tesis edilmesi dikkate alınması gereken bir konudur. Memleketimizde verem hastaları için sanatoryum bulunmaması nedeniyle az sayıdaki zengin Avrupa'daki sanatoryumlara gitmektedir. Ancak çoğunluğu oluşturan fakir halk vereme uygun şekilde tedavi edilse hastalıktan kurtulabileceği halde sanatoryum olmaması nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Boğaziçi'nin yüksek kesimlerinde sanatoryum inşasına elverişli birçok yer bulunacağı şüphesizdir. Buralarda verem ve diğer hastalıklar için sanatoryumlar tesis edilmesi konusunda sermaye sahiplerini ve iktidarı teşvik etmek memleketin menfaatinedir.⁵²

Sıradan ve bulaşıcı hastalıklar için tesis edilen hastane ve dispanserlerden başka akıl hastalıkları için de büyük bimarhaneler inşa edilerek her sınıftan halk tedavi edilmektedir. Maalesef bimarhane denilince öteden beri cezaevinden başka bir şey olmayan binalar anlaşılmaktaydı. Halbuki bugün bimarhanelere harcanan para hastaneler için verilen meblağlardan daha büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Buralarda iyileşmesi mümkün görülmeyen akıl hastalıklarından bir kısmı mevcut fenni araçlarla tedavi edilmektedir. Bu nedenle İstanbul'da bu tarz tedavihanelerin tesis edilerek sayılarının arttırılmasıyla önemli bir sıhhi ihtiyaç daha karşılanacaktır. Yine bu tarz sağlık kurumlarından olan darülacezelere de Avrupa'da çok önem verilmektedir. 600 bin nüfusu olan Münih şehrinde altışar yüz kişilik altı adet darülaceze bulunduğunu belirtmek bu konuda yeterli bir açıklamadır. Halihazırda Darülacezeyi genişletmek veya bu müesseselerin sayısını arttırmak yoluyla memleketimizin ihtiyacını karşılamak gerekmektedir. Elimizdeki Darülacezenin durumu çok iptidaidir. Bu müessese Avrupa'daki örneklerine benzer bir duruma dönüştürülmelidir. Bu konuda İtalya'da Milan şehrindeki darülaceze iyi bir örnektir. Şehrimizde hasta çocukların tedavisi için bir hastane mevcutsa da yeni doğmuş çocukların ilk günlerinden iki yaşına kadar

⁵⁰ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 13-14.

⁵¹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 14.

⁵² Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 14-15.

gececek süre zarfında beslenmeleri ve hastalanmaları durumunda tedavileri için özel bir müessesemiz bulunmamaktadır. Bu müessese hayatlarının ilk dönemlerinde bulunan yeni doğmuş çocuklara mahsus olacaktır. Nüfusu arttırmanın en önemli etkeni bu yaştaki çocuklara layıkıyla bakılmasıdır. Bu nedenle bu müessese çok önemlidir. Hatta diğer hastanelerden daha önemlidir. Bu yüzden yeni doğmuş çocuklara mahsus bir dairenin tesisine acilen ihtiyaç vardır.⁵³

Dr. Ahmed Nureddin Bey'e göre İstanbul'un diğer bir önemli ihtiyacı, hastanelere kabul edilemeyen veya hastanelerden çıkarılması gereken ve Darülacezeye alınması da mümkün olmayan hastalıklara mahsus bir yerin tesis edilmesidir. Ameliyat edilmesi mümkün olmayan hastaların başka bir yerde bakımları yapılarak acılarının hafifletilmesi ve istirahatlerinin temin edilmesi gerekmektedir. Bu müessese tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanmış biçarelerin acılarını azaltma ve onları güçlendirmenin yanı sıra hastanelerde yatak işgal etmelerinin de önüne geçecektir. Bu sayede iyileşmesi mümkün olan ancak boş yatak bulunamadığı için hastanelere alınamayan hastalar tedavi edilebilecektir.⁵⁴

Dr. Ahmed Nureddin Bey, üçüncü olarak dispanserler üzerinde durmaktadır. Rapora göre dispanserler bir hastanede yatırılmayıp ayakta müracaat eden hastaları belirli aralıklarla muayene ve tedavi eden müesseselerdir. Dispanserler üç türdür. Bunlardan ilki emraz-ı dereniyye (verem) dispanserleri, ikincisi ise emraz-ı zühreviye (zührevi hastalıklar) dispanserleridir. Bunlardan başka bir de yeni doğmuş çocukların (etfal-i nevzad) sıhhi şartlar dairesinde bakılmaları için özel muallimler tarafından annelere tıbbi tavsiyelerde bulunan müesseseler vardır ki özellikle Fransa'da bu müesseselere büyük önem verilmektedir.⁵⁵

Emraz-ı dereniyye (verem) dispanserleri: Verem hastalığının dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde de yol açtığı tahribat bilinmektedir. Bu hastalık ilk evrelerindeyken tedaviye başlanırsa başarı elde edilebileceğinden hastalığın ilk evresinde bulunan fukarayı muayene ve yardıma muhtaç durumda olanlarına gerekli ilaçları ücretsiz olarak veren hatta bazılarına beslenmeleri için yardım eden müesseseler kurulmuş ve bunlara emraz-ı dereniyye (verem) dispanseri adı verilmiştir. İstanbul'da da bu gibi özel muayenehanelerin kurulması ve hatta sayılarının arttırılması şiddetle arzu edilecek bir durumdur. Bilindiği üzere verem hastalığı korkutucu olduğu kadar bulaşıcı bir hastalıktır. Bu nedenle diğer hastaların bir arada oldukları umumi muayenehanelerde bir de verem mikrobuna maruz kalmamaları için verem hastalarına mahsus muayenehanelerin tesis edilmesi gerekmektedir. Verem hastalığına mahsus

⁵³ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 15-16.

⁵⁴ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 16.

⁵⁵ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 16-17.

dispanserlerin sayısı arttıkça hastanelerde yatmak istemeyen hastaların birçoğu dispanserler vasıtasıyla tedavi edilebilecektir.⁵⁶

Emraz-ı zühreviye (zührevi hastalıklar) dispanserleri: Özellikle alüfte (iffetsiz, fahişe) kadınlara mahsustur. Bu tür dispanserlere zührevi hastalıkların insanlar arasındaki tahribatının sınırlandırılması için önem verilmesi gerekmektedir. Avrupa'da özellikle İsviçre ve Berlin'de bu konuya önem verilip büyük paralar harcanarak modern emraz-ı zühreviye dispanserleri inşa edilmiştir. Bu muayenehanelerde, muayene sırasında hastalığın birinden diğerine bulaşmasını önlemek için bütün fenni araçlar kullanılmaktadır. Bu dispanserlere gelen kadınların davetinden zabıta sorumludur.⁵⁷

Emraz-ı mütenevvia (çeşitli hastalıklar) dispanserleri: Hastanelerde mevcut muayenehanelerden başka muhtelif mevkilerde çeşitli hastalıkların muayenesine mahsus dispanserler vardır. Bunlar dışarıdan müracaat eden fakir hastaları muayene, tedavi ve acil bir durumda ameliyat yapan dispanserlerdir. İstanbul'da hastane sayısının azlığı nedeniyle bu dispanserlerin tesisinin hızlandırılmasına ihtiyaç vardır. Ancak bu tür dispanserler sadece belediye tarafından yapılmayıp bazen halk tarafından da yaptırılmaktadır. Özellikle zenginlerin başlıca hayır eseri bu dispanserlerdir. Memleketimizde belediyeler bu konuda zenginlere rehber olabilir.⁵⁸

2.3. Hastalığın Ortaya Çıktığı Yerde Söndürülmesi ve Buranın Bir Mikrop Kaynağı Olmasının Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler

Dr. Ahmed Nureddin Bey'in raporuna göre hastalık görülen meskenlerde hastanın, hastaneye naklinden veya evinde tedavi edilmesinden sonra ilk iş eşyaların fenni bir temizliğe tabi tutulması için tephirhanelere sevk edilmesidir. Tebhirhaneler, son yıllarda değişikliğe uğrayarak genişlemiş ve tebhir usulü de ilerlemiştir. Halen buhar ile temizlik yapıldığı gibi eşyanın türüne göre gerektiğinde formol ve kükürt odaları kullanılmaktadır. Bu sayede eşya her türlü haşerattan temizlenmektedir. Avrupa apartmanlarının inşası sıhhiye heyetinin izin ve bilgisi dahilinde yapıldığından her oda ve apartman kolaylıkla temizlenmektedir. Memleketimizde ise inşa edilen ahşap hanelerin ve odalarının gerektiği gibi temizlenmesi zor hatta bazı yerlerde mümkün değildir.⁵⁹

Ahmed Nureddin Bey'e göre tebhirhaneler hakkında daha önce incelemeler yapılmış ve son ilerlemelere göre bir tebhirhane projesi hazırlanmıştır. Şehrin muhtelif noktalarında memleketin ihtiyacına yetecek kadar yeni usulde tebhirhanenin vücuda getirilmesi gerekmektedir. Avrupa beldelerinde gözlemlediğim sıhhi ilerlemede iki madde daha vardır ki bunlar yukarıda üç kısımda tasnif ettiğim sıhhi tedbirlerin adeta bir özeti ve

⁵⁶ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 17.

⁵⁷ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 17-18.

⁵⁸ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 18.

⁵⁹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 18.

belediyenin sıhhi vazifelerinin başarıyla yerine getirildiğinin birer ölçüsüdür. Raporunun birinci kısmında belirttiğim üzere bir memleket ahalisinin sağlığının temini öncelikle ikamet ettiği yerlerin sağlık kurallarına uygun yapılmasında sonra da bu mahallerin gerektiğinde temizlenebilir bulunmasındadır. Meskenlerin daima bir tıbbî gözetim altında bulunmasını sağlamak için Avrupa'nın bazı şehirlerinde evler için bir *sıhhat defteri* oluşturulmuştur. Belediye merkezlerinin sıhhiye idarelerinde saklanmakta olan bu defterlerden her hane için bir adet bulunup bunda hanenin planı ve inşaa şekli de gösterilmiştir. Ayrıca o hanenin her odasında farklı tarihlerde hastalanmış veya vefat etmiş olanlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Her odada kaç defa ve hangi tarihte fenni temizlik yapıldığı defterde kayıtlıdır. Kısacası her hanenin, her odasında meydana gelen sıhhi olaylar o deftere kaydedilerek düzenli bir şekilde saklanmaktadır. İstanbul'da yapılacak tıbbi uygulamanın başlangıcı olarak sıhhat defterleri usulünün uygulanması arzu edilecek bir ilerleme göstergesidir. Özellikle şehrimizde önemli tahribat yapmakta olan veremin yayılmasının engellenmesi ve (Paris Belediyesi Sıhhiye Şubesinin araştırmasına göre veremle ilişkisi olduğu anlaşılan) seretân (kanser) hastalığının da artmasına karşı duracak tedbirlerin uygulanması için hastalık vakalarının takibi ve engellenme yollarının araştırılması bu sayede kolaylaşmış olur. Bunun gibi uygulanması hemen temenni olunacak diğer bir madde hıfzıssıhha müzesidir. Batı memleketlerinin bazı beldelerinde mevcut olan bu müzelerde halka hanelerinin sağlığa uygun olması için nasıl inşaa edilmesi gerektiği, yatak odalarının, pencerelerinin, menfezlerinin, banyolarının, tuvaletlerinin, sifonlarının nasıl olacağı modellerle gösterildiği gibi yiyecek ve içeceklerle ilgili bütün hususlar da iyi ve kötü örnekleriyle gösterilmektedir. Ayrıca sinek ve diğer haşeratların modelleri gösterilerek bunlar vasıtasıyla intikal edebilen hastalıklar anlatılmaktadır. Belediyelerin beldenin genel sağlığını sağlama konusunda aldığı tedbirlerden su mecraları, lağımlar, çukurlar, hastaneler, hastanelerde lazım olan araç ve gereçlerle tebhırhaneler ve burada kullanılan malzemeler hakkında bilgiler verilmektedir. Özet olarak bu müzeler o şehir halkı için güzel birer sağlık mektebi niteliğindedir.⁶⁰

Dr. Ahmed Nureddin Bey, raporunun son satırlarında yukarıda arz ettiği hususların Avrupa'daki seyahati sırasında sıhhi tedbirlere ve kurumlara ilişkin incelemelerinden İstanbul'da uygulanabilecek nitelikte olanlara dair genel bilgiler olduğunu belirtmektedir. Bu maddelerden her birinin ayrı ayrı raporlarla açıklanabilecek nitelikte olduğunu belirten Ahmed Nureddin Bey, söz konusu maddeler kabul edilir ve uygulanabilir görülürse her biri için ayrı ayrı açıklamada bulunabileceğini ifade ederek raporunu tamamlamıştır.⁶¹

⁶⁰ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 19-21.

⁶¹ Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, 21.

Sonuç

Sicill-i Ahval kaydında “*etibba-ı harika-ı Osmaniyeden*” ve “*muktedir muallimlerden*” olduğu belirtilen, Haseki Nisa Hastanesinde uzun süre başhekimlik ve operatörlük görevlerini yürüten, asepsi ve antisepsiyi Türkiye’de ilk uygulayan doktorlardan olan Ahmed Nureddin Bey’in raporu, çalışmanın yayınlandığı 1914 yılı itibariyle İstanbul’un sağlık durumu hakkında fikir edinebilmek için önemli bir kaynaktır. 1887’deki mezuniyeti sonrasında başta başhekimliğini ve operatörlüğünü yaptığı Haseki Nisa Hastanesi olmak üzere İstanbul’daki çeşitli sağlık kurumlarında çalışan, Tıp Fakültesinde muallimlik vazifesinde bulunan ve Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyetinde müfettiş-i umumi olarak görev yapan Ahmed Nureddin Bey’in yaşadığı şehirdeki sağlık işlerinin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında bilgi sahibi olduğu şüphesizdir.

Ziver Bey’in şehreminliği döneminde Avrupa’daki sağlık kurumlarını incelemesi için yurt dışına gönderilen Ahmed Nureddin Bey’in, Avusturya-Macaristan, Almanya, İsviçre, İtalya ve Fransa’ya yapmış olduğu seyahat ona Avrupa ile İstanbul’daki sağlık kurumları ve sağlık işleri hakkında karşılaştırma yapabilme fırsatını vermiştir. Bu çerçevede meskenlerin inşası, fakir aileler için inşa edilen evler, su kaynakları, çöpler, lağımlar, parklar, sinek ve diğer zararlı haşeratla mücadele gibi kamu sağlığı için önemli konuların yanı sıra hastaneler, بیمارhaneler, darülaceze, dispanserler, tebhirhaneler gibi sağlık kurumları açısından da Avrupa’daki kurumlarla İstanbul’daki muadillerini karşılatırmıştır. Raporda İstanbul’un bu konulardaki eksikliklerini ifade edildiği gibi neler yapılması gerektiğine dair önerilerde bulunmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babîli Evrak Odası (BOA. BEO), 1/6; 4656/349154; 4697/ 352259.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemî (BOA. DH.EUM.SSM), 28/61.

Dahiliye Mektubi Kalemî (BOA. DH.MKT.), 303/71.

Dahiliye Sicill-i Ahval İdaresi Defterleri (BOA. DH. SAİDd.), 75/67; 183/1.

Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü (BOA. DH. UMVM), 118/46.

Yıldız Hususi Maruzat (BOA. Y.A.HUS), 312/73.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (BOA. Y.MTV.), 296/9; 292/101.

Yıldız Perakende Arşivi Şehremaneti Maruzatı (BOA. Y.PRK. ŞH), 3/50.

Resmi Yayınlar

Düstur, Tertib-i Evvel, C. IV, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299).

Kitaplar

Doktor Ahmed Nureddin, *Şehremanet-i Celilesine Dersaadet Umur-ı Sıhhiyesi Hakkında Takdim Edilen Rapor*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1330.

Ekrem Reşad-Osman Ferid, *1327 Sene-i Maliyesine Mahsus Musavver Nevval-i Osmani*, İktal Kitabhanesi, İstanbul 1327-1329.

Kâhya, Esin-Erdemir, Ayşegül D., *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Oktay, Tarkan, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi, İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, History of The Literature of Medical Sciences During The Ottoman Period, C. II, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayını, İstanbul 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2017.

Tuğlacı, Pars, *Tıp Sözlüğü*, Başnur Matbaası, Ankara 1973.

Yıldırım, Nuran, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*, C.IV, Ed. Coskun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Makaleler

Başaran, Cem Hakan, "Tanıdık Bir Hikâye: Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyesi/Direction Générale de l'Assistance Publique de Constantinople (1909-1912)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 24, 2, (2023), 429-568.

Dölen, Emre, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, 2008, 1-46.

Karcı, Erol, "Tehdit, Teftiş ve Önlem: İstanbul'da Kamu Sağlığını Korumaya Yönelik Bazı Çalışmalar (Eylül 1885)", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 15, (3), 2025, 870-880.

Unat, Ekrem Kadri, "Osmanlı İmparatorluğunda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Bunlarla İlgili Olaylar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, I, (İstanbul: 1995), 55-65.

Ansiklopedi Maddeleri

Maxim, Mihai, "Tulça", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2012), C. 41, 360-361.

Tez

Karcı, Erol, *Osmanlı Hükümetlerinin Sağlık Politikaları (1908-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Tokat 2017.

İnternet Kaynakları

[https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Ahmed+Nureddin&alan=tum_txt&tm=1&fq\[\]=qDil_strs%3A%22ota%22&demirbas=MC_Osm_K.00302%2F02_Osm_K.00302/02](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Ahmed+Nureddin&alan=tum_txt&tm=1&fq[]=qDil_strs%3A%22ota%22&demirbas=MC_Osm_K.00302%2F02_Osm_K.00302/02) (Erişim: 16.11.2025).